

A MÁGYIÁS EZER PLUSZ EGY MESTER

VOIGT VILMOS

Világszerte ismert a mágiához tartozó írások, egész könyvek sora. Olykor más célú munkákat is összekapcsolnak a mágiával. A magyar művelődéstörténet a középkor és a reneszánsz korából számos ilyen utalást ismert. Mágikus iratok későbből is népszerűek voltak.

Azonban csak utalás formájában említene egy különös könyvet: „a „mágiás általában ezermester” címen. Ezt bűvészkönyvnek szokták tekinteni, sőt a maga nemében a legelső ilyen nyomtatott magyar kiadványnak. Ez a megnevezés azonban csak bizonyos mértékig pontos. Ennek oka az, hogy kevesen láthatták magát az eredeti könyvet.

Trattner Jan(os) Tam(ás) költséggel és betűivel jelent meg Pesten 1816-ban:

A' mágyiás ezermester, mellyet Eckartshausenből, Philafelphiából és Wagner János Mihály írásaiból a társaságos víg mulatságnak s idő töltésnek okáért és a babonáság, kísértés, bűvölés, bájolás mesterségében vetett erős hitnek meggyengítése kedvéért egybeszedett és magyar nyelven kiadott

Czövek István. ... (164 lap, 8o méret).

A címlappal szemben két rézmetszet látható, ezek asztalra kitett kártyákat és társaságban szórakozó embereket ábrázolnak.

Czövek István a kor termékeny népszerűsítő írója volt, aki németből fordított műveket, a kornak megfelelően gyakran némileg módosítva azokat. A könyv rövidebb-hosszabb szövegeket ad, különösebb rendszer nélkül, beszámozva őket (263 részben).

Napjainkban maga a könyv ismertté válhatott 1973-ban, amikor a Táncsics Könyvkiadó megjelentette 4,5 x 7 cm méretben, Somogyi Béla gondozásában, aki a minikönyvek kiadásában jelentős szereplő volt. A kötet végén lévő tájékoztatás szerint 2500 (!) példányban készült, ebből 100 példány számozva. A kötet elején 6 lapos magyar, német és angol előszó található, melyben a könyv egykori népszerűségét emelik ki. Magyarul bűvészkönyvnek, németül „Zauberbuch”-nak nevezi a kiadványt az előszó, de nem foglalkozik forrásaival és a művelődéstörténeti háttérrel sem.

Maga a könyv az egyes részekhez külön magyarázatot nem ad. Voltaképpen nem a közismert mágiáról szól, hanem szórakoztató mutatványokról. Egyébként – amint ez már a címlapból is kitűnik – széleskörű közönségnek, és nem szakszerű olvasóknak készült.

Sajátos tény, hogy a művelődéstörténeti kuriózumokban oly jártas Móra Ferenc pontosan beszámol e könyvről a „Társaságos víg multságok” című írásában, melynek címét az eredeti mű címlapjáról vette.¹ Az író nyilván a szegedi Somogyi Könyvtár gazdag ritkaság-gyűjteményében jutott a kötethez. Elég pontosan idéz több témát, és a „mágia” nála is szórakoztató társasjáték és bűvészet. A maga korát néhány gúnyos megjegyzés érinti. Czövek könyvének forrásairól csak a címlap szereplőit említi és hatásáról ő sem ír. Vagy terjedelmi okokból, vagy sietős munka lévén Móra jó néhány frappáns iratot nem említ. Meglepő, hogy „mágia”-kutatóink nem fedezték fel ezt az élvezetes forrasszöveget.

Czövek István 1777-ben Alsóvadászon született. A sárospataki kálvinista kollégiumban tanult. Lelkésznek készült. A kollégiumban különféle feladatokat bízna rá. Lelkész, majd a losonci református iskola tanára. 1819-ben lemond állásáról és Pestre költözik, ahol ügyvédként dolgozik. Ekkor már ismert népszerűsítő szerző. 1828-ban Budán hunyt el, viszonylag fiatalon. Élete végén polgári joggyűjteményt állított össze. Érdekes történeteket 1816-tól jelentet meg: Napóleonról és az orosz háborúról publikál, majd a korabeli zsiványok történeteit gyűjtötte össze. Több kiadványban foglalkozott a Habsburgokkal. 1818-ban jelent meg „A valóságos világban sok történeteken keresztül ment Tátos, vagy fehér májú embereknek galériájok.” Ez is németből van fordítva.²

Ha átlapozzuk a „mágiás” könyvet, ebben egyszerű bűvészműtárgyak találhatók. Ezen kívül a konyhai kémiát is gyakran bemutatja. De esik szó szép tüneményekről (*phenomenon*), szerepel a szép álmok előidézése, a puskapor készítésének receptje, különös értelemben használt szavak és betűk, a *perpetum mobile* leírása, a kutyaugatás elhárítása, tetszhalottak felébresztése, hajfestés, titkosírás, régi írás láthatóvá tétele, számtani feladatok, vagy ezek tréfás változatai stb. Mindebből nyilvánvaló, hogy e könyv nem ezoterikus varázskönyv vagy rendszeres bűvészkola. Csak egy-egy példa nevezhető így. Ha azonban Czövek forrásait említjük, ennél érdekesebb képet találunk. A kor német majd osztrák tudományos-érdekes kiadványai külön és változatos összefüggéseket mutatnak.

A címlapon is forrásként feltüntetett első szerző a 18. század végén a misztikus vallásértelmezés egyik klasszikusa, Karl von Eckartshausen (1762–1803). Csak igen rövidre fogva

---

¹ Ez a kis írás megjelent a *A fele sem tudomány* című tematikus kötetben (Budapest: Bibliotheka, 1948), majd 1960-ban a Szépirodalmi Kiadónál (a Móra Ferenc Művei sorozatban, a Móra-rokon Vésztits Ferencné szerkesztésében). Innen vette át a Magyar Elektronikus Könyvtár, ahol ma is könnyen megtekinthető, hozzáférés: 2022.08.29, <https://mek.oszk.hu/05100/05188/05188.htm#40>.

² Külön foglalkoztam ezzel a könyvvel, amely azonban nem a „táltosról” szól. Voigt Vilmos, „A kétszáz évre elrejtett tátos,” in Czövek Judit és Szulovszky János, szerk., *Közvetítő: Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára* (Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság, 2017), 63–70. A címlapon a szerző nevéként Rittgräff olvasható, ez azonban írói név, eredetileg Franz Gäffer. 1735–1852) bécsi irodalmár volt a szerző.

életének bemutatását: a bajorországi Heinhausenben nevelődött, már gyermekként melankolikus és látnoki személyiség. Münchenben polgári jogot és filozófiát tanul, teológiai doktorátust ér el. A bajor választófejedelem udvari tanácsosa. A Bajor Tudományos Akadémián a történész Ferdinand von Sterzinger hatására a mágia felé fordul, több kísérletet együtt végeznek. Ezek a bűvészműtárgyak praktikus magyarázatát adják. Filantróp tevékenységet folytat. Fiatal korában rövid időre az illuminátus mozgalomhoz csatlakozik, majd ettől elfordulva misztikus, hermetikus nézeteket vall, az embernek az Istent megértésének lehetősége foglalkoztatja. Több fontos vallási művet ad ki, amelyek széleskörű hatást váltanak ki. *Aufschlüsse zur Magie aus geprüften Erfahrungen über verborgene philosophische Wissenschaften und verdeckte Geheimnisse der Natur* (négy kötet, München, 1788–1792) – *Mystische Nächte* (1791) – *Die Wolke über dem Heiligtum* (1802): ezek a későbbi okkultizmus alapjává válnak. Feltűnő, milyen sok művét fordították magyarra, már 1783-tól kezdve 1821-ig, főleg református iskolák körében. Ezek imádságok és elmélkedések, de van köztük az eredeti vallást magyarázó színdarab is. Gondolatait az időközben igencsak megváltozott ezoterika is foglalkoztatja. Például *A felhő a szentély fölött* magyar fordítását 2015-ben a Rosicrucianum Egyesület jelentette meg. Mindez rangos okkultizmus és visszafelé akár John Dee „világlélek” felfogásától sem áll távol. Johann Georg Schröpfer lélek-kivetítése, majd az ugyancsak kétes hírű Aleister Crowley spiritizmusa is felhasználta e műveket.

Czövek mágia-könyvében mindebből semmi sincs. Nyilván Eckartshausen nevének népszerűsége miatt emlegetik a címlapon.

Ezt megerősíti, hogy 1819-ben Pesthen (!), a Trattner kiadónál megjelenik a *Geistreiche Gedanken, Meinungen and Schwärmereien. Aus den Eckartshauseens Schriften fertagen*, azaz egy válogatás Eckhartshausen vallási elmélkedéseiből.

A magyar *Ezermester* címlapján szereplő következő szó (*Philadelphia*) különböző módon érthető. Utalhat a korban meginduló ezoterikus és erőteljes vallási közösségekre, amelyek majd a mai pünkösdisták egyház előzményeinek tekinthetők. De az is lehetséges, hogy ez egy bűvész megnevezése, és még egyszerűbb magyarázat az, hogy a mutatványos művészi neve, ami a mutatványok hihetőségét sugallja.

A következő név Wagner János Mihály (Johann Michael Wagner), valódi személynév. 1799-ben az ő neve szerepel egy könyvben: *Neuestes Zauberkabinet – Eine Auswahl der besten unterhaltendsten magischen Karten-Rechnungs- und ökonomischen Kunststücke zum angenehmen Zeitvertrieb, in Gesellschaften zur Niedergang des Glaubens an Zaubereien und zum Nutzen für Hausväter und Künstler* (Wien, A. Doll, 6 + 242 lap, 17 cm.), amelynek címlapja Wagneren kívül a Sasram Richard Ellison nevet is feltünteti. Rögtön feltűnik, hogy ez a cím pontos megfelelője a magyar mágiás ezermesternek, sőt annál

teljesebb is. Már a német kiadványban is a varázslás megcáfolása a mű egyik feladata. A másik bizonyos társasjátékok bemutatása, különböző nem-játék kártyák felhasználásával. Valószínű, hogy Czövek nem is az 1799-es kiadást, hanem valamely későbbi utányomást használta.

További adataink is vannak a kor bűvészkedés-elméletéről. 1816-ban a pesti Joseph Müller kiadó jelentetett meg egy szórakoztató társasjáték-válogatást: *Der magische Tausendkünstler – oder neue Gaukeltasche enthaltend eine leichtfassliche Belehrung 201 neue magische, optische und chemische Karten und andere Zauber- und Kunststücke auf die kürzeste Art zu erlernen, und zum angenehmen Zeitvertrieb in munteren Gesellschaften ausführen zu können von Eckartshausen und Philadelphia. Nebst einem Anhang von 129 meistens noch ganz neuer Rätseln* (141 lap + 14 tábla).

Nyilvánvaló, hogy a cím a forrása Czövek munkájának. Innen származik továbbá az „Ezermester” megnevezés. Ez az összetett magyar szó ugyan korábban is előfordul, ám éppen a 19. század első harmadában közismert és elválaszthatatlan a német *Tausendkünstlerszótól*, amely „bűvész, szemfényvesztő” értelemben használatos. Igen találó, hogy sok-sok trükköt mutat be az „ezermester”. Feltűnő, hogy – noha két különböző nyomdában – 1815-ban Pesten két azonos népszerű társasjáték-könyv jelenik meg. A német könyv viszont nem utal Wagner személyére.

Hogy az ilyen kiadvány jó üzlet lehet, könnyen bizonyíthatjuk. Már két évvel később Müller új könyvet jelentet meg, amely a korábbi kiadvány továbbfejlesztése. *Der Millionenkünstler mit neuer Gaukeltasche, enthält: Eine fassliche Belehrung die interessantesten magischen, chemischen, Karten- und andere Zauber und andere Kunststücke auf die die kürzeste Art zu erlernen und zum angenehmen Zeitvertrieb in Gesellschaften ausführen zu könnenn. Nach Halle, Eckartshausen und Pinotti. Nebst hundert launigen Rätseln, Charaden und Logogryphen aus der Reisetäsche des Thadäus Kurzweil*. Új elem a nyelvi játékok és a száz rejtvény közlése, az új részek miatt a kiadvány terjedelme megnő (219 lap). Megszokott, hogy forrásként több nevezetes bűvészt említ.

Még ez után is van érdeklődés ilyen kiadványok iránt. Kassán 1836-ban jelenik meg egy önálló összeállítású, tizenkettedrét könyvecske, 119 lapon. *Takarki. A bűbajos ezermester. Varázslatok, vagy Bosco, Philadelphia, Petorelli, Comte és mások jelesebb szemfényvesztési darabja 143 mutatványban*. Jól látszik, hogy ez is a korábbi kiadványok folytatása. A „szemfényvesztő” szerző nyilván a mutatványos bűvészneve, esetleg a felfordított kártyalapokra utal. Időközben azonban már nem a társaságok felvidítése a cél, hanem bűvészmutatványokat tesznek közzé. Ezzel egyszerre az Eckartshausen-kiadványok hatása már más vágányon fut.

Nem folytatom a magyarországi bűvészkönyvek történeti áttekintését. A bemutatott könyvekben a „mágia” már hamis hitet, sőt akár csalást is jelent. A „varázsszínpad” (*Zauberbabinet*) a 18. század végén a bécsi szórakoztatás közismert színtere volt, és a színjátékoktól a bábjátékokig igen sokféle formát öltött, Mozart operájától a cirkuszi állatokig.

Czöveknél a „bűbájos” megnevezés már a mutatványosokra is vonatkozik. Ám régebbi értelmezését is megtaláljuk. A 200. példa (a 121. lapon), „a mágiás vagy bűbájos levél” ugyan utal az írás kialakulására, ám voltaképpen a láthatatlan írás készítésének kémiai módját mutatja be. A 175. példa (a 90. lapon kezdve, a 105. lapig), „A tetszhalott mesterseges feltámasztása a házban vagy a temető kertben” – valóságos önálló leírás. Ebben a halottakról, a bűvölő, halott-támasztó mágusról esik szó, és az egészet „tündéres feltámasztásként” mutatja be.

Ez a rész nemcsak terjedelmében, hanem célkitűzésében is eltér a könyv többi példájától. A magyar „mágiaelmélet” területén is társtalan munka. Ezért is érdemes az egész szöveget idézni. Czövek először a halottnak (tetszhalott) és a halottak lelkének a leírását adja. Majd leírja, milyen előkészületeket kell tenni a halottidézés előtt. A három szobában zajló idézés félelmetes környezetet varázsol elénk. Egyre inkább kiderül, hogy a varázslatos cselekvések voltaképpen bűvészmutatványok. A második részben a temetői halottidézést mutatja be: sötét éjfélkor bagolyhuhogás, a templomtoronyban süvítő szél ijeszti a résztvevőket. Itt is kiderül, hogy az „ezermester” bűvészmutatványt ad elő, és fokozottan ügyel arra, hogy ne vegyék észre a mutatványokba beépített csalást.

A *mágus (bűvölő, halott-támasztó)* három érdeklődőnek mutatja meg a *tündéres* jeleneteket, ahol a tündér maga a megjelenő lélek. Végül azt állítja, hogy asszonyokat és gyermekeket ne ijesztgessenek ily módon. Könyvének más példájában használja a „tréfa” megnevezést, amely nyilvánvaló becsapás. A halott feltámasztását nem minősíti ennek.

Az idézendő szöveg összetett jelenség. A cselekedetek és a megteremtett környezet a kortársak között bizonyára többük számára hihető volt. Ez a kor például a szabadkőműves szertartásokat komolyan vette, és noha Czövek mutatványokat ad elő, az érdeklődésre ő is számított.

Szőnyi György életművében a mágia és halottidézés sokszor fordul elő. Ám a „mágiás ezermester” még ehhez képest is új adat. Érdemes eggyel több mágiás cselekvésként számontartani Czövek mágiáját. Igaz ugyan, a kötetben a tálban rőfögő sült malac mutatványát is megtaláljuk, nemcsak az ezoterikumot vagy a valláselméletet. Az egész könyv bűvészfogásokat tartalmaz és maga a szöveg mondja, hogy az ilyen „tréfát” nem kell komolyan venni. A halott feltámasztása sem valóság, ám a ceremónia mögött még ott van a halottidéző mágia.

FÜGGELÉK: HALOTTAK MESTERSÉGES FELTÁMASZTÁSA

A' Mágycs ezermester, 175. „Az úgy tetsző halottak mesterséges feltámasztása a' temető kertben, vagy Mágycs előhívása a' lelkeknek a' szabad levegőben.” 90.

https://mandadb.hu/dokumentum/809240/Czvek_IstvnA_mgyis_ezermester.pdf